

Bulmeurten ved Æbelholt Klosterruin

Et levende fortidsminde blandt ruiner

The henbane at Aebelholt Monastery Ruin. A live monument.

Keywords: Hyoscyamus niger, Middle Ages, Aebelholt Monastery, History, Denmark

Af Lise Tillge

Da Vilhelm Møller-Christensen i 1935, dengang praktiserende læge i Hillerød, begyndte udgravningerne af det tidligere Æbelholt kloster, dukkede Bulmeurten op allerede det følgende år fra den opgravede jord.

Stedet, hvor Møller-Christensen gravede, havde i adskillige år været dyrket som landbrugsjord og ud over fund som enkelte murede grave fra middelalderen og rester af teglsten, der især lyste op om foråret på den nyharvede jord, fandtes der nu ingen andre synlige spor af det engang så anselige kloster.

Augustinerklosteret på Eskilsø i Roskilde fjord blev i 1175 flyttet til Æbelholt. Eskilsø og senere Æbelholt bestyredes af abbed Vilhelm og lå under biskop Absalons protektion. Efter reformationen forsvandt bygningerne efterhånden. Murstenene blev hentet og brugt til andre bygninger, og adskillige private hentede både kampesten, søjler, teglsten og andre bygningsmaterialer fra ruinen. Stedet blev til slut lagt under plov, og man slog sig til tåls med, at der nok ikke længere fandtes noget af betydning tilbage fra klosterets storhedstid.

Vilhelm Møller-Christensen var af en anden mening, og det var på hans initiativ, at udgravningerne begyndte i 1935. I 1957 kunne man nu åbne et klostermuseum med mange værdifulde fund, der ikke mindst har interesse for tandlæger og læger, der ønsker at forske og undersøge datidens tandhygiejne og forekomst af gigt, spedalskhed og andre sygdomme. Ruinparken er også ganske anselig og besøges hvert år af mange turister.

Klosterhaven på Æbelholt

Augustinermunkene på Æbelholt havde en betydelig lærdomsvirksomhed, men det var især sjælesorg, de tog sig af. En munkehave har også hørt til stedet, og i et brev fra abbed Vilhelm omtales frø af køkkenurter og aflæggere eller podekviste. Haven på Æbelholt var antagelig anlagt tra-

ditionelt som andre klostres køkken- og urtehaver, hvor man dyrkede planter både til køkken og medicin. Flere af planterne blev antagelig flyttet med fra Eskilsø, og ved en undersøgelse i 1953 og 1954 fandt overgt. J. Østergaard, i 1967 jeg selv forvildede, tidligere dyrkede urter på Eskilsø og i nærheden af Æbelholt. Det var planter, der også nævnes i gamle danske læge- og urtebøger som fx: Tvebo Nælde, Svaleurt, Martsviol, Skarntyde, Vild Selleri, Tandbæger, Stolt Henriks Gåsefod, Skvalderkål, Hundetunge og Æselfoder samt Bulmeurt, Storblomstret Kongelys, Læge-Baldrian, Havepest og Ægte Kamille. De 5 sidst nævnte blev fundet ved Æbelholt og de øvrige på Eskilsø.

Bulmeurten, Hyoscyamus niger

Vilhelm Møller-Christensen skriver i sin bog om Æbelholt Kloster, at der knytter sig en særlig interesse til Bulmeurten, der begyndte at dukke frem året efter, at udgravningerne på klostertomten var begyndt. Planterne optrådte da i store mængder, i hundredvis, og de blev usædvanlig høje.

Det er den to-årige Bulmeurt, Møller-Christensen omtaler. Denne plante udvikler det første år en lav roset med stilkede, bugtet-fligede eller tandede, klæbrige blade, der visner væk om efteråret, men efterlader en

Æbelholt Klosterruin med Kongelys og Bulmeurt.

kraftig pælerod. Herfra skyder en høj, grenet stængel frem næste forår med siddende blade og en blomsterstand, der først er indrullet, men retter sig ud efterhånden som blomstringen skrider frem. Blomsterne sidder i en tve- eller ensidig svikkel, de er bleggule med violette årer og tit med et mørkt violet svælg. Bægeret er blivende og vokser under frugtmodningen ud og danner en beskyttelse af buddiken, der gemmer sig bag bægerets 5 spidse tænder. Planten blomstrer i juni-juli, og frugterne modner efterhånden fra september til november, hvor de sorte frø slynges ud af vind og spark. Hele planten har en vammel, ret ubehagelig lugt.

Den enårige Bulmeurt, der også vokser i Danmark, spirer, blomstrer og sætter frø samme år. Denne plante er mere spinkel, ofte ugrenet og lavere end den to-årige.

Historier omkring Bulmeurt

I de ældste danske lægebøger omtales både Hvid Bulmeurt, *Hyoscyamus albus*, og Almindelig Bulmeurt, *Hyoscyamus niger*. Hvid Bulmeurt adskiller sig fra den almindelige ved blomsten, der er rent hvidgul uden violette årer. Denne plante vokser bl.a. omkring Middelhavet.

Man har tidligere ment, at Almindelig Bulmeurt er kommet til Norden i Vikingetiden, mellem år 800 og 1049, ligesom den er påvist fra 1300-tallet (2 fund fra Skåne), men ifølge Hans Arne Jensen i 1985 kan man nu datere fund af planten i Skandinavien fra før den romerske jernalder.

Bulmeurts navn på tysk lyder *bilse*, der muligvis er et oprindeligt keltisk navn for en gud Belenus. Det danske navn har oprindeligt haft formen *Bulme*, idet *-urt* først er kommet til som en oversættelse af leddet *herba*, der indgår i talrige drogenavne fx netop *Herba Hyoscyami*, *Bulme-urt*. Det hentyder til kapslens form, da *bulme* betyder en rund, støbt klump. Både selve planten og frøene har haft mange navne som Tandurt og Tandfrø, da den blev brugt som lægemiddel mod tandpine. Fnaturt, da den også kunne hjælpe mod fnat, og Signeurt, da kloge koner brugte den i forbindelse med magiske formularer etc. Horsetand, efter frugt + bægers lighed med en hestetand; Sobønne, som den også blev kaldt, er en nedsættende betegnelse, da planten var frygtet på grund af dens gift.

Henrik Smid fortæller i sin lægebog fra 1577, at Bulmeurtens blade med mel og olie af bulmeufrø stiller og fordriver »Ledemodernis pine og den hede Podagel«, og han tilføjer, at friske bulmeblade og frø i kogt vand skal bruges udvortes til at stille smerter og som sovemiddel, og hvis nogen af vanvare har fået Bulmeurt i sig, skal han som modgift drikke gedemælk, liljevand og græskarfrø i sød vin.

Simon Paulli, 1648, advarer mod den giftige plante: Det kan være farligt at behandle frostskaeder på hænderne med røg fra frøene; det bør ikke foretages i stuen eller soveværelset, men kun over skorstensilden, så

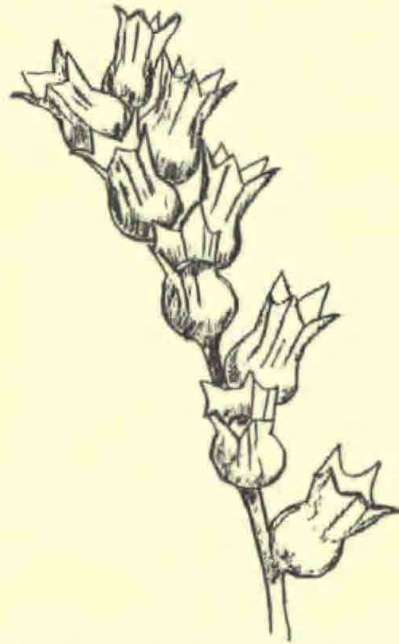
Roset af Bulmeurt.

røgen med det samme kan forsvinde op i skorstenen. Han skriver videre, at den gemene mand bør ikke uden forskrækkelse spytte på denne urt, når han hører dens navn og ikke mindst, når han ser den gro i stor mængde der, hvor deres børn løber og leger. Kokkepigen og andre, der graver rødder op og bruger dem, som f.eks. pastinak, skal se sig for, at de om foråret ikke tager fejl, for med Bulmeurt vil de komme døden i gryden. Simon Paulli skriver videre, at planten ikke sjældent ses i landsbyer, på gader, gærder samt kirkegårde. Dette sidste voksested synes if. Søren Ødums undersøgelser ikke at være tilfældigt, men skyldes fremspiring fra meget gamle frø, bevidst medgivet i visse grave i sin tid, således Simrishamn, jf. også fund i vikingetidsgrav (Roesdahl & Nordquist s. 30).

Ifølge Dansk Feltflora, 1981, vokser den to-årige Bulmeurt på strandvolde, ved ruiner, omkring beboede steder og er ubestændig spredt over næsten hele landet.

Fra historiebøger ved alle, at præstinderne ved det delfiske orakel i Grækenland lod sig påvirke af bedøvende dampe og røg fra ophedede Bulmeurtfrø, således at de i vildelse kunne fremsige deres ufejlbarlige orakelsvar. At frøene spillede en rolle over hele nærorienten og senere Europa som bedøvelsesmiddel og smertedulmende droge, er der ingen tvivl

om. Harpestring benyttede roden, udtrukket i eddike. Klassikerne anbefalede frøene mod tandpine, enten direkte i tanden, som assyrerne gjorde og som vore forældre har praktiseret det, eller som røg, der blev ledet hen til den betændte tand ved hjælp af et rørsystem med tragt over de ophedede frø. Sandsynligvis har lægekyndige munke kunnet bedøve deres patienter, fx i forbindelse med en operation. Det forklarer i hvert fald den hyppige reliktføremkomst af Bulmeurt især på vore klostertomter.

De høje frugtstande bliver stående i mere end et år, og i den tid slynges de mange frø ud.

Bulmeurten på Æbelholt

Vilhelm Møller-Christensen skriver i sin bog, Æbelholt Kloster, at da udgravningerne af klostertomten blev afsluttet i 1945, forsvandt Bulmeurten lige så pludseligt og gådefuldt, som den var kommet frem. De forsøg, der derefter blev foretaget med at få frø fra tomten til at spire, mislykkedes helt, men i 1957 dukkede et eksemplar op i den nærliggende klostergårds hønsegård.

Bulmeurten dukkede også frem igen, da man for bedre at markere konturerne af de oprindelige bygningsfundamenter, i 1970'erne begyndte at grave græstørv væk og rette jordvoldene op i ruinparken. I de følgende år, hvor man tid efter anden fortsatte arbejdet med jordvoldene, blomstrede stedet op påny, og både den to-årige Bulmeurt og Storblofstret Kongelys markerede sig kraftigt mellem ruinerne.

Egne iagttagelser

I begyndelsen af 1980 tog jeg en omkuldvæltet vinterstander af Bulmeurt fra Æbelholt med mig hjem, hvor den blev stillet ind i vase vinteren over. Om foråret blev den kasseret, og under transporten ud til affaldsbunken dryssede der nogle frø ud på den brolagte gårdsplads. Ikke de første år, men siden har jeg hvert år haft fornøjelsen af en til flere planter, der spirer frem mellem stenene, hvor intet andet vokser. Planterne er af varierende størrelse, men nogle af dem har været frodige og blev 1½ m høje.

Det er tydeligt, at planten ikke tåler konkurrence fra græs og anden tæt voksende vegetation, og at frøet skal stratificeres i en – endnu – ukendt

tid for at spire, men under anaerobe forhold er i stand til at bevare spireevnen i flere hundrede år, ligesom der er påvist spiredygtigt frø fra 1300-tallet (S. Ødum, 1965).

Anvendt litteratur:

- Harpestrængs urtebøger, stenbøger og koge-bøger, udgivet af Marius Kristensen 1908-20: Harpestræng
Henrik Smids Lægebog, 1577. Genfremstillet, Rosenkilde og Bagger 1976.
Simon Paulli: Flora Danica. Det er: Dansk Urtebog, 1648. Genfremstillet, Rosenkilde og Bagger 1971.
J. Lind: Om Lægeplanter i danske Klosterhaver og Klosterbøger 1918.
Johan Lange: Ordbog over Danmarks Plantenavne. Munksgaard 1959-61. Ny udgave 1992.
Søren Ødum, 1965. Germination of Ancient Seeds. Dansk Botanisk Arkiv 34 (2): 1-70.
Else Roesdahl og Jørgen Nordquist: De døde fra Fyrkat. Nationalmuseets Arbejdsmark 1971.
Kjeld Hansen (red.): Dansk Feltflora. Gyldendal 1981.
Vilhelm Møller-Christensen: Æbelholt Kloster. Nationalmuseet 1982.
Hans Arne Jensen: Catalogue of late- and post-glacial macrofossils of Spermatophyta from Denmark, Schles-
wig, Scania, Halland and Blekinge dated 13.000 B.P. to 1536 A.D. Reitzels forlag 1985.

